

В. О. Чернієнко

НОВА ЄВРОПЕЙСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ОБ'ЄКТ СОЦІАЛЬНОГО ПРОЕКТУВАННЯ

У статті розглядається проблема походження нової відкритої європейської ідентичності. Аналізуються різні теоретичні погляди на розуміння історичної форми ідентичності; стратегія базового дослідження ідентифікації як самовизначення на шляху до формування нової європейської ідентичності.

Ключові слова: відкрита європейська ідентичність, історичні форми ідентичності.

V. O. Cherniyenko

THE NEW EUROPEAN IDENTITY AS OBJECT OF SOCIAL ENGINEERING

Scientific conception problem of origination of a new open European regional identity is considered. The theoretical collision of substantiation of the phenomena historical form identity is analyzed. The strategy primary investigation identification as self-determination on the way to finding of new European identity.

Key words: the European identity is opened, historical forms of identity.

У сучасному динамічному “відкритому” світі людині потрібні смислові орієнтири, відмінні від сенсів традиційних, “закритих” суспільств. Сенси є формалізованими ідентичністю – символічним засобом об'єднання з одними й роз'єднання з іншими. Як тоді в умовах майбутніх історичних перспектив виникають сьогодні нові ідентичності? Нові ідентичності створюються у проектній дії. Справді, якщо ідентичність є результатом уяви (факт сьогодні незаперечний), то чому б не попрацювати соціальним інженерам над перспективними символами нових ідентичностей. Так, у мультикультурних та кризових просторах є сильними тенденції стратегій регіональних іден-

тичностей. Тут головна проблема – це раціональний вибір між “закритим” і “відкритим” регіоналізмом. Україна є мультикультурним і кризовим суспільством. Потреба українського народу у формуванні цивільного суспільства і правової держави пов’язується не тільки з посиленням ролі регіонів України, але ще й із зовнішньою “ною” регіоналістською орієнтацією.

Чому “нова”? Тому, що традиційна ідентичність знаходить своє виправдання в історії. Традиційна ідентичність, оголошуючи легітимність своїх форм, чіпляється за автентичність власних засад. Тут ми вступаємо в сферу користі та шкоди історичного мислення: варто лише ідентифікувати “Я”, приписати йому раніше відому ідентичність, як “Я” починає займатися наслідуванням і захистом традиції, “Я” агонізує, відступає в історії назад, вироджує свій креативний потенціал. Великий переоцінювач цінностей Ф. Ніцше справедливо закликав: “Творіть в собі ідеал, якому повинне відповідати майбутнє, і відкиньте забобон, що ви епігони!”. Новий регіоналізм відповідає на виклики історії.

Чому “регіональна”? Тому, що сучасна криза національних держав як фрагмент світ-системної кризи приводить до наростаючої політекономічної і культурної ролі регіонів. Тут передумовою є те, що в питанні домінування організації суспільства вирішальною є кількість людських життів, підтримуваних соціокультурною системою. Так, наприклад, історично нова, “мережева” організація суспільства виступає можливістю виживання історично нової форми спільності – людства. Дорога до людства пролягає через “новий регіоналізм”.

Називатимемо історично новий регіоналізм “відкритим”, тобто заснованим на багатобічній співпраці, а саме, політичній, економічній, культурній, соціальній.

Наведемо низку прикладів нового, відкритого регіоналізму: Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН/ASEAN), Південноамериканський спільний ринок MERCOSUR, Об’єднана рада країн Персидської затоки (GCC), Союз арабських країн Магриба (AMU), Арабська рада економічного співробітництва (АСС). Стартували регіональні ініціативи в Африці, країнах Карибського моря, Азії і на островах Тихого океану. У межах Європи вкажемо на Європейський Союз.

Дослідники (Д. Хелд) особливо виділяють регіональну ідентичність європейських країн (ЄС-ідентичність), під якою вони розуміють відчуття нової приналежності представників цих країн до політико-географічного району, який простягнувся від Балтики до Адріатики і відокремив західну частину континенту від східної частини. Європейський Союз є системою держав, кожна з яких володіє суверенітетом. ЄС заснований на серії “міжурядових операцій”. Політичні процеси, що відбуваються в ЄС, можуть бути охарактеризовані як “наднаціональні”. Повноваження ЄС були отримані завдяки “добровільній відмові” від деяких аспектів національного суверенітету і передачі їх Співтовариству. Це стало можливим завдяки особливим для Європейського регіону політичним, культурним та історичним взаємозв’язкам.

Проте практика євроінтеграції вимагає свого теоретичного обґрунтування, щоб стати об’єктом не утопічного, а наукового соціального проектування як історично стійка форма спільності. Але теорії – це мережі, ловить той, хто розставляє. Чому так відбувається?

І “соціальна алхімія”, і “соціальна інженерія” неможливі без своєї метафізики – умови розвитку будь-якого дослідження. Метафізика як рефлексія виходу за межі будь-якої форми буття є найбільш загальним методом формування альтернативних концептуальних структур; метафізика була і залишається евристичним засобом освоєння людиною світу. Евристика допомагає нам задати загальну структуру наших дій, отже, певною мірою прогнозувати майбутні події. Основними критеріями, які виявляються в будь-якій метафізиці, є: систематична структура, референція, абстракція (М. Вартофський). У зв’язку з цим метафізика описує найбільш загальну схему концептуальних моделей. Очевидно, що не будь-яка духовна побудова буде метафізичною теорією, і що серед останніх є хороші та погані. Погана метафізика (міф і релігія) має недоліки й у своїй структурі, й у плані її референціальності, й в абстрактності. Якщо прийняти запропоновані вище критерії, то відсутність структурної суворості або чіткої референції говорить про розпливчату метафізику, а відсутність спільності (загальності) вказує на вузькість метафізики.

Крім того, метафізичні засади теорій не є ані істинними, ані помилковими в емпіричному сенсі. Загальне поняття істинності (відповідності приписування властивості) зводять, як правило, до емпіричної істинності. Але “теорія” – це безліч загальних, дедуктивно організованих тверджень. Тому тільки додатки до теорії завжди лише так чи інакше емпірично достовірні, а сама теорія має справу з об’єктами, що ідеалізуються, і може бути лише аналітично істинна. Російський методолог Ю. А. Петров справедливо вважає, що теорія буде істинною хоч тисячі років до тих пір, доки не зміняться спрощення й ідеалізації, на яких вона тільки й істинна аналітично. На інших ідеалізаціях вона буде помилкова хоч через хвилину. На питання щодо істинності теорії відповідь припускає аналіз прихованих засновків. Істинність теорії прямо і безпосередньо залежить не від світу, а від спрощень та ідеалізацій, які прийняті стосовно світу. Щодо істинності теорій, їх порівняння і т. ін. не можна говорити поза тими ідеалізаціями, на яких вони засновані.

Раніше австрійський математик і логік К. Гедель довів неповноту багатих формальних систем. У філософському плані це означало затвердження принципової неможливості повної формалізації наукового знання. У багатій теорії завжди залишається невиявлений, неформалізований залишок (засновки), в якому грань між наукою і ідеологією (уявною загальністю і необхідністю) досить крихка. На наш погляд, залишок, який не формалізується, представлений фрагментами світогляду. Можна виділити такі основні функції світогляду: детермінації дій, концептуальну, оцінювальну-критеріальну, методологічну, регулятивну, евристичну. Для нашого дослідження це значущий контекст: з методом історіографії (нарративом) тісно пов’язані поняття самоідентичності, самосвідомості, світогляду.

Світогляд має ідеологічну природу через яку він, будучи навіть помилковим, для його носія завжди здається істинним. І тут аргументи опонентів, як правило, безсилі. У нашому випадку, коли політика регіональної ідентичності стає умовою нових соціальних значень, необхідно визнати, що філософія історії стає засадою політики ідентичності. Але до історії, як і до прози, взагалі здатні тільки ті народи, які наблизилися до того й

виходять з того, щоб розуміти індивідуумів як таких, що існують для себе в своїй самосвідомості (Г. Гегель).

Історична дискусія ведеться не з приводу фактів відносно минулого, а з приводу інтерпретацій минулого, тобто з питання про те, з якої “точки зору” (світогляду) слід розглядати минуле. Різні уявлення про майбутнє часто заважають досягти загальної згоди щодо якнайкращої інтерпретації минулого. Наратив можна порівняти з картою: тільки будучи результатом абстрагування від реальності, карта може бути корисною. Ідеальним є наратив, який повідомляє суть минулого, тобто є найбільш надійним керівництвом до справжніх і майбутніх дій. Ця “сутність” є творінням філософа історії. Наша моральність впливає на те, яким ми бачимо минуле. Зворотнє також правильне: наше знання про минуле визначає моральні цілі, до яких ми прагнемо. Це закріплюється муками совісті, які виникають, коли суб’єктивні бажання людини повстають проти об’єктивних переконань його власного розуму.

Нормальна наука (у сенсі Т. Куна) має справу з предикатами, а історіографія – з висловлюваннями. Але думки думкам ворожнеча – різні світогляди “висловлюються” по-різному. Наукове знання розширює прагматику цілей (ординарні вчені не пропонують, а розвивають “точки зору”). Історичне знання звужує її. Якщо хтось використовує наукові теорії в злочинних цілях, не можна сказати, що ці теорії служать йому поганим керівництвом до дії. Необхідно казати про науково-ідеологічний контекст культури теоретика.

Історіографія, по суті, є мовною проекцією, здійснюваною згідно з правилами перекладу. Цінності виконують функцію правил перекладу. Культурні цінності забезпечують утворення історичних понять принципом відбору істотного так само, як це робить поняття природи в природознавстві. Але не варто переоцінювати аксіологічну складову, оскільки самі цінності не є наданими нам апріорі; аксіологічне вимірювання опосередковано боротьбою соціальних партій, їхніх потреб та інтересів. Рефлексія – це вищий рівень свідомості, навпаки, чисто ціннісний погляд на явища суспільного життя часто не виходить за межі буденної або моральної свідомості. Тому в іс-

торіографічних дослідженнях повинна домінувати рефлексія як головна цінність.

Ми вважаємо адекватною для нашого предмету погляд історичного матеріалізму. З цих позицій, як ми переконані, довгострокові відмінності (“свій”/“чужий”) між регіональними ідентичностями викликані перш за все установкою на індивідуалізм або колективізм, тип і темпи історичного розвитку. Різні ідентичності обслуговують, крім того, закріплюють життєвий стиль “закритих” (які адаптуються традицією) і “відкритих” (які адаптуються інновацією) форм спільності. Общинне життя “закрите”, традиційне, стійке. Приватне життя “відкрите”, інноваційне, нестійке, повне ризику. Модернізація розкриває істотну культурну дилему: у приватній, індивідуалістичній, вільній культурі максимально виражені можливі персональні ідентичності, а в обцинній, колективістичній, невилній культурі – можливі соціальні ідентичності.

І якщо під культурою розуміти міру людського в людині, то проблема суб’єктної ідентичності є проблемою меж людського “Я”, його свободи вибору об’єкта наслідування, отже, відповідальності за цей вибір. Представники “вільної культури” стають здатні рефлексійно творити не тільки себе, але й суспільство. Соціальне не зникає, але стає схильним до впливу вільної, усвідомленої рефлексивності. Для такої, вільної та відповідальної особи можливий вибір соціального контексту, а саме, які соціальні відносини культивувати, а які ні. Й тут, як справедливо вважає З. Бауман, політичні процеси все частіше сполучаються з теоретизуванням навколо проблеми прав людини (тобто прав на власну ідентичність) і повсякденної поведінки (тобто оформлення, обговорення і затвердження ідентичності). Ідентичність, яка уявляється як “данність”, тобто як природне/вроджене, непереборне людиною помешкання-притулок соціального є рецидивом епох, які передують модерніті. Розпад співтовариств при глобалізації приводить до усвідомлення необхідності політико-правової актуалізації саме ідентифікації як процесу самовизначення, гармонійного тенденціям поглиблення глобалізації, якщо під глобалізацією розуміти форму-

вання історично нової спільноти – людства.

Резюмуємо. Знання і цінності формують ідентичність. Ідентичність виступає чинником захисту та стабілізації знань і цінностей своєї культури. Ідентичність є самовизначенням людини в соціальному просторі – “проти кого дружити будемо?”. Тема ідентичності є лабільною до політичних змін, тобто політично ангажованою. Щоразу із зміною політичної ситуації вибираються ті концепти, які інтерпретаторам і соціальним інженерам здаються переважними для їх проєктів. Стає сумнівною практика ідентичності, яка політично фабрикується. Вважаємо, що розробка проблеми формування і затвердження ідентичності, яка задана нашим дослідженням, стане адекватною відповіддю на головне питання теми: “Як можлива нова європейська ідентичність?” У цій відповіді будуть міститися й можливі умови інтеграції України в ЄС.